

ארכיון מעין-צבי

תעוד חברים ברשם-קול

מתי לבני

זכרונות חיים

בשנים 1918 - 1986

מספרי קלטות: 47,46

הוקלט בשנת: 1986

ראיון ע"י: אוני גורס

עריכה ע"י: אוה אדוריאן

מתי לבני

היום יום ד' 30.7.1986

שמי היום לבני מתתיהו ושמי הקודם היה בלועזית מתי בנק. לא היה לי כינוי מיוחד ואני יושב עם אווי גורס בחדרה.

ילדות

אני נולדתי בקרקוב, עיר בפולניה ושם השתייכתי לתנועת עקיבא בפולניה. עליתי לארץ במסגרת עליה בלתי לגלית במסגרת השתייכותי לצבא אנדרס בשנת 1943, בגיל 26. עליתי בגפי, המאורעות בשואה ובמלחמות ישראל פגעו בליבי ובבני משפחתי. למעין-צבי הגעתי בשנת 1951 וזה הרשים אותי.

העיר קרקוב היתה שייכת בתקופה שלפני מלחמת העולם הראשונה למונרכיה האוסטרי-הונגרית כפלך גליציה. החל משנת 1918 היתה העיר הזאת אחת הערים החשובות בפולניה שקמה אחרי מלחמת העולם הראשונה. נולדתי בבית - אפשר לומר זעיר בורגני, ההורים היו - אם אפשר להגיד זאת, לא מאותה שכבת התענינות ובעלי דעות שונות. האבא שלי בא לקרקוב מפולין, מקונגרס פולני, זה החלק של פולניה שהיה שייך לפני מלחמת העולם הראשונה לרוסיה. הוא קיבל חנוך דתי והיתה לו הסמכה של רב. הוא היה אדם דתי לעומת זאת אמא גדלה בקרקוב במשפחה די מתבוללת על רקע התרבות הפולנית וזה השפיע על עצוב כל המשפחה בבית. היינו בבית שלושה אחים. אני הייתי הצעיר ביניהם, הגדול היה ב-14 שנים גדול ממני והשני נ-10 שנים. בבית קיבלנו חינוך מעורב. עם אמא דיברנו פולנית, למדנו בבית ספר עממי פולני ממשלתי, ובאנו במגע עם פולנים, אחרי ביה"ס העממי עברתי לגמנסיה, שם נמשכה תקופת הלימודים 8 שנים. הלכתי לגמנסיה מאוד "עתיקה" שהדגש בה היה על מקצועות כמו לטינית, יוונית והיסטוריה.

במשך כל 8 שנות לימודי היינו בכיתה רק 3-4 יהודים על 40 נוצרים פולנים. ברור שזה השפיע על עצוב דמותי כלומר שהתרבות שספגתי היתה תרבות פולנית. בבית הייתי מקבל שעורים פרטיים בתורה, קצת בתנ"ך, אי אפשר להגיד שעשיתי בזה חיל גדול, כלומר ההתקדמות שלי במקצועות האלה בהחלט לא היתה גדולה במיוחד. את ביה"ס גמרתי בהצטיינות. אחרי בחינת הבגרות בשנת 1935 נרשמתי לאוניברסיטה. באותה עיר קרקוב, היתה האוניברסיטה העתיקה ביותר בפולין ללימודי משפטים.

פרנסת המשפחה היתה מוטלת על שכמו של אבי. היה לנו בית מסחר לצבעים ואנחנו הילדים והאמא רק לעתים רחוקות היינו עוזרים לו

אבל ב-1935 נפטר אבי לפתע ואז כל התכניות השתבשו. היתה איזו תכנית לשלוח אותי אחרי גמר בית ספר תיכון לארץ ישראל ללמוד באוניברסיטה בירושלים. כמובן שאחרי מות אבי התכנית הזו לא התבצעה. הייתי צריך להכנס לעול הפרנסה במשפחה יחד עם אחי היותר מבוגר ממני, יואל, בו בזמן שאחי המבוגר ביותר, נתן, התחתן ועבר לגור בורשה. את לימודי המשפטים יכולתי להמשיך במידה מסויימת על יד עבודתי בבית המסחר, וכך עברו חיי במשך ארבע שנים עד 1939. את לימודי המשפטים לא סיימתי, היה עלי לעשות עוד כמה בחינות אבל אז בא המאורע ששינה את כל מהלך חיי, ושקבע את דרך החיים שלי, זה היה פרוץ מלחמת העולם השנייה ב-1.9.39. אמנם עוד לפני המלחמה בביה"ס התיכון ובתקופת לימודי באוניברסיטה הייתי פעיל בתנועה ציונית "השחר", אבל אינני בטוח שהדרך הזאת בצורה שלה היתה מובילה אותי לארץ ישראל.

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה

עם פרוץ המלחמת העולם השנייה, כבר ביום הרביעי למלחמה עמדו הגרמנים בפרברי העיר בה גרתי עם משפחתי. רוב היהודים בעיר קרוב ל 40000 יהודים ואני לקחנו תרמיל על הגב ויצאנו לכיוון מזרחה. זה היה מאורע טראומטי. בשעה 4 בבוקר הרגשתי איזו תנועה ברחוב ולא הבינונו מה קרה. ירדתי לרחוב וראיתי מכירים ולא מכירים, יהודים צעירים ומבוגרים, זקנים עם תרמילים על הגב, עם תיקים קטנים או מזוודות קטנות שהולכים לאן שהוא, מבלי לדעת בדיוק מה זה נותן להם. אבל הפחד מהגרמנים המתקרבים לעירנו היה כל כך גדול שלא היה שום חישוב הגיוני וכל אחד פעל לפי תחושותיו.

הייתי אז בן 22 וכאן אני צריך לציין שלא הייתי חייב שרות צבאי פולני, לפי החוק כל מי שגמר בית ספר תיכון היה צריך להתייבב בבית ספר לקצינים, אבל בפולין האנטישמית לא היו מעוניינים במספר כה רב של קצינים ממוצא יהודי. לכן על מנת לא להפר את החוק פשוט לא היו קוראים ליהודים להתגייס לצבא ואני הייתי בין אלה שלא הייתי מגוייס באותו מחזור, אם כי הגיוס היה מתבצע בחלקו.

ובכן באותו יום ב 4.9. ראינו את האנשים הולכים. גם לנו לא עמד הכוח לעצור ולא לקום ולעזוב את הכל, ולקחת מה שפחות דברים ולצאת מזרחה. בשעה 6,00 כבר היינו בדרך. מכיון שאחי התחתן 3 ימים לפני פרוץ המלחמה, רק אמא ואני נשארנו בבית. אמא היתה אז כבר בת 60 ולא היה לה כוח ולא יכולת להצטרף לאותה הבריחה.

הרבה תלאות היו לנו בדרך, הלכנו 3 ימים ולילות אבל לא הגענו רחוק כי התברר לנו שצבא גרמני לא רק תקף ממערב אלא גם מדרום, מגבול צ'כוסלובקיה והוא נמצא כבר לפנינו כך שהדרך מזרחה לא פנויה, ופירוש העובדה הזאת שאנחנו במלכודת.

המלכודת

בשיטת אותם המספריים קרה שזרועות הגרמנים היו מקיפים מכיוונים שונים, כמו בכל ארצות הכיבוש שלהם, וכך כשהגענו לעיירה קטנה במרכז פולניה במרחק של מאות ק"מ מהעיר שלי, הגרמנים כבר היו לפנינו ומאחורינו. באופן כזה היינו פתאום בתוך השטח שהיה כבר בשליטה של הצבא הגרמני הכובש. ביחד אתנו כאשר אותם המספריים הלכו ונסגרו היו מאות ואולי אלפי חיילים מהצבא הפולני הנסוג ממערב, אחרי שהתנהלו קרבות בלתי שווים בין הצבא הגרמני המצויד בכלי נשק מודרניים עם הרבה טנקים וארטלריה מול צבא פולני שגיוסו היה לקוי וציודו היה לקוי. כשהגענו לאותה עיירה נמצאנו פתאום בתוך הצבא הפולני, גם לגרמנים קרו טעויות כאשר איזו שהיא משאית עם חיילים גרמנים נכנסה לאותה עיירה שהיתה בשליטה של הצבא הפולני וכל הגרמנים הללו נהרגו. כשראינו שכל הצבא הפולני עזב בבהלה את העיירה חשבנו שהגרמנים עומדים להגיע כדי לנקום את אותה מלכודת. לכן יצאנו לדרך מזרחה ואז בבוקר בשעה 4 עם זריחת השמש נקלעתי לאחד הימים הגרועים בחיי. ראינו את הצבא הגרמני עובר בכביש על ידינו ולא יכולנו לרדת לכביש כדי להסתלק מהמקום, רק היינו עדים לעוצמה של אותו הצבא הגרמני הכובש. לפנות ערב הם אספו את כל האנשים שרצו להמשיך באותה הדרך שכבר היתה תפוסה ע"י הגרמנים והכניסו אותנו למין אחוזה פולנית, מגודרת היטב. היינו כמה מאות אנשים, הציבו מסביב כמה מכוניות עם חיילים גרמנים, השכיבו אותנו על הארץ וכך נשארנו 3 ימים בלי מים, בלי אוכל ובלי אפשרות לעשות את צרכינו, כי מי שקם קיבל כדור בראש.

אחרי 3 ימים קיבלה המפקדה של אותו מחנה הוראה לפנות את המקום. הגיעו משאיות והתחילו להעמיס את האנשים על המכוניות. במקרה, בלי כל כוונה לא מיהרתי, איזה עגלון גוי שהיה בקירבתי אמר לי: "אל תמהר" ובסוף כשהמכוניות היו מלאות עד אפס מקום הם זזו ואנחנו נשארנו שם איזו קבוצה של כ-100-80 איש שלא הספיק להם המקום באותן המשאיות. מכיון שהמפקדה קיבלה פקודה לפנות את המקום כדי להצטרף ליחידה שלהם, שמעתי את השיחה בין הקצין האחראי ובין אנשיו כי הבנתי גרמנית, מה לעשות אתנו, לא היתה פקודה לקחת אותנו אתם, לא היתה פקודה לשחרר אותנו, ובכך הכי

פשוט להרוג אותנו, אבל כמו בהרבה דברים במלחמה, המקריות שולטת בעניינים וכך הקצין האחראי החליט לא להרוג את האנשים אלא רק לשחרר אותם ושילכו לאן שהוא.

בחזרה לקרקוב

הייתי שוב חופשי ועמדה לפני השאלה להמשיך וללכת מזרחה או מוטב לחזור למערב לעירי קרקוב שכבר מזמן היתה כבושה ע"י הגרמנים. התיידדתי עם אותו עגלון פולני ובכסף שהיה בידי קנינו עגלה וסוס. מכיון שגם הוא היה מעוניין לחזור למקום מגוריו במערב פולין התחלנו יחד את האודיסיאה שלנו הביתה. היו לנו הרבה צרות ואי נעימויות בדרך עד שהגענו לפרברי העיר בשלום ובשלמות. אינני יודע אם אי פעם התרגשתי כל כך כמו אז לראות את עיר מולדתי בכל המקומות הציבוריים מקושטת עם הדגלים הגרמניים עם צלב הקרס. על כל פנים החלטתי לגמור את ענין העלגה והסוס והשארתי אותם לאותו עגלון. עברתי דרך הרחובות הידועים לי היטב וכאילו שנפלתי מפלנטה אחרת הגעתי הביתה. בבית היתה אמי ואחי עם אשתו שכבר חזרו גם כן, והחיים התנהלו באותה תקופה של ספטמבר 1939, בצורה די נורמלית. פה ושם הוציאו מדי פעם כמה אנשים להורג, גם התחילו להוציא יהודים לעבודות בזויות עם מכות ויחס משפיל, אבל כל זה לא היה עדיין ממוסד, זה היה לפני שהממשל הגרמני התחיל לפעול ביתר ארגון ויעילות. אני לא מצאתי מנוחה בבית. לקראת סוף ספטמבר נודע לנו יחד עם כל העולם על אותו הסכם שחתם ריבנטרופ עם מולוטוב במוסקבה לפני פרוץ המלחמה, לפי זה הצבא הגרמני נסוג ממזרח פולין וצבא רוסי נכנס למזרח פולין, בלי לנהל קרבות, כי גם הצבא הפולני קיבל פקודה לא להלחם נגד הצבא הרוסי. הוא הגיע לאותו גבול שהיה של שני נהרות - נהר סס ונהר בוק, וזה היה הגבול עליו התבסס ההסכם בין הגרמנים ובין הרוסים. הגיעו ידיעות שהיהודים באותו מקום שנכבש ע"י הרוסים מסתדרים יפה מאוד ומתקבלים לכל המשרות הדרושות, אפילו בהעדפה בולטת לעומת פולנים ואוקראינים שלא היו אלמנט בטוח לעומת היהודים שהרוסים הצילו את חייהם והם גם נענו בחיוב רב על אותו הכיבוש הסובייטי.

בתקופה הראשונה אז התחילה היציאה של היהודים לאותו הגבול שהיה בין גרמניה ובין רוסיה. גם אותי משך אותו הענין, הרגשתי נורא, הייתי בדכאון פסיכי ובחוסר בטחון מוחלט בגלל הרגשתם הגרועה של היהודים אצל הגרמנים שהלך וגבר, כך שהחלטתי לנסות ולעבור לאותו חלק שהיה בשלטון הסובייטי. התקשרתי אל כמה אנשים, שהכרתי

במקרה בזמן היותי בבית חולים בגרוב לפני כמה שנים, ושם הכרתי גם את חברתי שמוצאה היה מעיר הגבול ששכן על יד הנחל שהיה אז הגבול בין ברמניה ורוסיה. נודע לי שהיא נמצאת בצד הרוסי, שוב לקחתי תרמיל עם כמה דברים הכרחיים וקצת כסף ונסענו ברכבת, אמנם בפחד, כי ליהודים היה אסור לנסוע ברכבת, וממצחנה מסויימת בעגלה של איכר עד לנחל. אחרי חיפוש לא כלכך מדויק בכילינו נתנו לנו לעבור את הנחל עם סירה אבל רק עד מחציתו כי המחצית השנייה שהיתה בידי הרוסים עברנו ברגל. בצד השני לשמחתנו הרבה פגשנו את המשמרות הסובייטיים.

אל אזור הכיבוש הרוסי

באותו מקום באותו יום עברו את הגבול אלפי אנשים רובם יהודים שברחו מהכיבוש הגרמני, היו גם קצת פולנים וקצת אוקראינים אשר חזרו לביתם בצד הרוסי או שברחו מהצבא או שהשתחררו. עמדה לפנינו השאלה מה לעשות עכשיו. כאן הגורל העיוור שוב שיחק לידי, אפשר היה להסתלק ולהגיע לאותה עיר שרציתי להגיע אליה אלא שזה היה קצת מסוכן כי קבוצת אוקראיניות היו מתנפלים ושוודדים והורגים יהודים, אבל בעצם הצליחו הרוסים כבר להשתלט על הקבוצות האוקראיניות הללו, בכל אופן אנחנו החלטנו יחד עם המשמר הסובייטי ללכת לעיר הגדולה הנמצאת בצד הפולני-לבוב, כי שם היינו אמורים לקבל ניירות המאשרים שאנחנו בסדר כלפי השלטונות ושנוכל להשאר שם. אני ועוד כמה חברים הגענו יחד לצד השני, דרך אגב ביניהם היו אנשים שנשפטו בעבר כי הם היו פעילים קומוניסטים בפולין לפני המלחמה ובתור כאלה נשפטו בפסקי דין חמורים להרבה שנות מאסר והשתחררו כשפתחו את בתי הסוהר בפרוץ המלחמה. אתם ביחד כמה מאות - הלכנו בליווי המשמרות הסובייטיים - קצת ברגל וקצת ברכבות והגענו ללבוב. באותו יום בדיוק הכריזו השלטונות הסובייטיים על שחרור החלק המזרחי של פולין וצירפו אותו לאוקראינה הסובייטית. יכולנו להסתלק בקלות כי רק ארבעה חיילים שמרו על מאות האנשים, אבל אני, בעצם בהשפעת האנשים שהכרתי ושאתם עברתי את הגבול, לא עשיתי זאת. לא הכרתי את לבוב אבל במהרה נוכחתי לדעת שאנו נמצאים בבית הסוהר שבעיר הזאת. הדלתות נסגרו מאחורינו ואמרו לנו שזה רק לכמה שעות אבל השעות האלה נמשכו שבועות וחודשים. מצבנו היה בכי רע כי לא היה לנו כל מגע עם העולם שבחוץ. האוכל היה אוכל של רעב גם התנאים הסניטריים היו איומים, במקום שבדרך כלל בתא שהיה מיועד ל 8 אנשים ישבו 60 אנשים וכמעט לא היתה אפשרות לשכב. היינו שוכבים

ראש אל רגליים של מישהו ומתהפכים לפי פקודה, כולם ביחד. לא ידענו מה רוצים מאתנו, במה מאשימים אותנו, כי לא היינו מודעים לחוקי אותו השלטון הסובייטי ששלט במקום.

בבתי סוהר רוסיים

אנחנו היינו רגילים - ובוודאי אני שלמדתי משפטים באוניברסיטה בקרקוב לפי מתכונת מערבית, שבשביל להאשים ולשפוט בן אדם צריך לדון ולהוכיח אם כן או לא את חפותו ולא ההפך שהוא צריך להוכיח את חפותו. כך ישבנו כמה שבועות עד שיום אחד העמיסו אותנו על קרונות והעבירו אותנו לעיר גדולה באוקראינה - ניופברסטרוק. זו עיר תעשיתית גדולה עצומה, לפני המהפכה היה שמה יקסטרנובה. היה שם מפעל גדול לטרקטורים, לתותחים לטנקים והיה עוד מפעל גדול, מפעל ששמו בית סוהר. בבית הסוהר בו ישבתי, לפי עדות הרוסים ישבו כ-40000 אסירים.

החלטנו לשבות רעה למה שאסרו אותנו מבלי שיוודיעו לנו במה מאשימים אותנו, בסך הכל עברנו גבול שבעצם לא היה גבול אלא "גבול על פי הסכס" בין צבאות כיבוש. לא הבנו מה קורה אבל אוקראינים ורוסים בודדים הבינו, כי הם הכירו את המצב. כלומר אנשים שמאחוריהם נסגרו דלתות כמו שם אינם יוצאים משם כל כך מהר. הם ידעו שהדלת אליה נכנסים גדולה ורחבה אבל דלת היציאה - קטנה ביותר ממש פשפש.

ובכן כשתחילו את החקירה בעצם במה לא האשימו אותנו, למשל האשימו שנשלחנו ע"י גרמנים ושאנחנו מרגלים גרמנים, או שנשלחנו ע"י האמריקאים ואנחנו מרגלים אמריקאים, או שנשלחנו ע"י ממשלה פולנית ושאנחנו מרגלים עבור ממשלת פולין שלא קיימת! רק את הדבר הפשוט ביותר שיהודים ברחו כי בצד השני היו נאצים - זה לא קיבלו. החוקרים החזיקו אותנו בחקירה ימים ולילות שלמים, לגבי אמנם לא השתמשו בכוח פיזי, כלומר לא מכות, אבל נשברתי רק מהמצב שמנהלים חקירה בלילה באופן בלתי פוסק. קראו לך ב 8:00 ובערב החוקרים היו מתחלפים. הם חקרו גם נשים. הם חקרו יהודים באופן קשה ביותר, כי הם הכירו קצת את חיי היהודים, ידעו על ציונות ולכן היינו כביכול מרגלים של האו"ם ושל מפלגה סוציאליסטית שהיתה בזמנו חזקה בפולין. כך עברו עלינו 4 חודשים של חקירה. לדאבוני עלי לציין ששלטון המשטרה של בית הסוהר באותה העיר הגדולה היה ברובו בידי בני אחינו. אבל היחס שלהם אלינו היה רחוק מלהיות אוהד ואפילו לא אוביקטיבי ביותר. ביום בהיר אחד קראו לקבוצות קבוצות למשרד ושם ישבו 3 קצינים של ה. N.A.W.D.

והגישו לך פתק בו היה כתוב ששפטו אותך למינימום 3 שנים, בדרך כלל ל-5 או ל-8 שנות מאסר במחנות עבודה, על העברת גבול בלתי לגלי. זאת אומרת שאם לא יכלו להוכיח לך ריגול, האשימו אותך על העברת גבול בלי אשור וקיבלת 8 שנות מאסר - וזה עוד לא היה הכי הרבה כפי שנודע לנו אחר כך. כי אם הצליחו להדביק לך עוד מהשהו קיבלת 15 או 25 שנים או אפילו עונש מוות.

נתנו לנו את הפתק ואמרו: "תחתום". אמרתי: "לא רוצה" כי לא היה משפט אז למה אני צריך לקבל את פסק הדין. אמרו לי שאם אתה לא רוצה לחתום, תלך למחנה עבודה גם בלי שחתמת. משם נשלחנו לעיר גדולה חרקוב ושם היה גם כן בית סוהר מכובד, זה היה מקום מעבר לאנשים. האסירים שם היו כבר צל של בני אדם, מורעבים, שהכינים אכלו אותם בסיטונות, ואותם האנשים שלחו משם לכל מיני מחנות עבודה ברוסיה הגדולה.

אספר פרט קטן אחד: היה ידוע שלרוסים אין מה למהר כי אותן מחנות העבודה היו למעשה מחנות מוות, בלי יריות, לכן השתדלו להאריך את שהותם של בני האדם באותם בתי הסוהר, אלא שהדבר הזה היה תלוי ברופאים שהיו מאשרים שאינך יכול לצאת באותו משלוח מסוים. יום אחד גם אני הגעתי לוועדה כזאת שהיתה מורכבת מ-3 רופאות. הן בדקו אותי הסתכלו עלי וכששתי רופאות יצאו להתייעצות, הרופאה השלישית אמרה לי ביידיש: "אני משחררת אותך לאותו משלוח הבא, כי המשלוח הזה הוא הגרוע ביותר, אולי המשלוח הבא יהיה יותר טוב. התברר ששלושת הרופאות היו יהודיות, אבל כשהן היו ביחד הן פחדו אחת מהשניה ופחדו להקל ולעזור במהשהו שהיו אולי רוצות לעזור בו, אבל כשנשארה אחת בלי עדים אחרים היא התגברה על הענין הזה. ובכן שם ביליתי חודשיים.

במחנה עבודה

בחורף 1941 העמיסו אותנו על קרונות של בהמות, קרונות משא כ 48 איש בקרון והתחלנו את דרכנו צפונה. לא ידענו לאן מובילים אותנו, לא הכרנו כל כך טוב את התחנות בדרך ברוסיה אותן עברנו. אחרי נסיעה בקרונות האלה עם קצת מים ו 600 גרם לחם רטוב ליום הגענו אחרי שבועיים לעיירה אחת, והתברר לנו שאנו נמצאים בצפון הרחוק של רוסיה האירופאית. זה לא היה סוף הדרך, לא היתה אמנם שם רכבת אבל היה נחל גדול, ובנחל הזה על ספינה הובילו אותנו צפונה לאזור הארקטי. הגענו לאותן מחנות העבודה שהיו ידועים לשמצה. אינני רוצה ולא יכול להתחרות עם סופר כמו סולצ'ינין, הוא עשה את זה הרבה יותר טוב ממני, אני יכול רק להוסיף כמה

פרטים אישיים קטנים על המצב באיזור הארקטי. נכתבו הרבה ספרים ע"י גולים שהצליחו איכשהו להגיע למערב ולספר בכשרון מה קרה להם. אני רק רוצה לספר כמה פרטים אישיים.

עבדתי ביער בקור של 35- מעלות קור רק בקור של 50- מעלות קור לא היינו יוצאים לעבודה. הדרך לעבודה ערכה שעה, עבדנו 10 שעות ושעה חזרה. אח"כ קיבלנו קצת מרק ו-600 גרם לחם וכפית סוכר. עם זה היינו צריכים למחרת לצאת שוב לאותה עבודה. זה היה פסק דין מוות בטוח - ביליתי במחנה הזה כמה חודשים ובעצם הגעתי לקצה הדרך, במקרה, עובדה שאני מספר את הדברים האלה היה לי איזה שהוא מזל, שלא מתתי, מקריות או השגחה עליונה כפי שהיה אומר איש דתי. על ידי מתו עשרות, מאות, אך זה לא עשה רושם גדול על אף אחד, עוד אחד פחות או יותר כבר לא היה משנה. אבל לכל בן אדם גורל משלו. כשנשלחתי לבית חולים של המחנות שקלתי 40 ק"ג ובדרך כלל אני שוקל פי שנים. הייתי מלא פצעים, גם ברגליים. מכיון שהיינו צריכים לחתוך את העצים על הברכיים התהוו לנו מקומות רקבון על הברכיים. הגעתי שם לבית חולים ובמקרה נפלתי לידיים של רופא יוצא מן הכלל שהיה פעם רופאו האישי של סטלין ואשר גם הוא באחד הטיהורים בשנות ה-38-39 ברוסיה הגיע למחנה העבודה ועבד שם בתור רופא ראשי, והוא אמר לי שהוא ינסה לעשות מהשהו איתי. האוכל היה בשפע כי חילקו את המנות בבוקר לפי מספר האנשים שהיו אוכלים ביום הקודם אבל כבר היו תמיד פחות אנשים, כך שאלה שנשארו היה להם הרבה יותר אוכל מרק מנה אחת ורעב לא היה שם. בקיצור נשארתי בחיים. למה? איך?

אחר כך עבדתי במחצבת אבן סיד, אבל לא מחצבה כזו שאנחנו מתארים לעצמנו עכשיו. היינו פשוט עם דקר ברזל מכים בסלע ומורידים אבנים וכל אחד היה צריך לעשות איזו נורמה, ואם לא עשית את הנורמה שהטילו עליך לא קיבלת מזון ואם לא קיבלת מזון אז מובן מאליו מה היתה התוצאה.

שוב חליתי ושוב הגעתי לאותו בית חולים ושוב היה לי מזל שהועדה ששחררה אותי מבית החולים היו שוב מבני עמנו. הסתכלנו אחד על השני אבל לא דיברנו. זה לא בדיוק כמו היום בשנת 86 שמטלפנים או עושים שביתות רעב, אז פחדו לא רק לדבר אלא גם לא לחשוב, אולי מישהו יודע לקרוא מחשבות! הם קבעו שאני נכה ובתור נכה נשארתי באותו מחנה ועבדתי בתיקון גגות. זה היה ממש פנסיון, העבודה לא היתה כל כך קשה. האוכל היה בשפע בזכות אותם בני אדם שכבר לא היו בחיים. לשם הגיעה ערב אחד ידיעה מסויימת. ואני צריך לספר על החוויה הזאת. היינו באותם הברקים (צריפים) לא רק

יהודים, אוקראינים רוסיים, אלא גם השונאים בלב ובנפש את המשטר הקומוניסטי ושונאי יהודים שראו בהם את האחראים לאותו משטר, והשנאה בערה בהם כאש. היתה אמנם סולידריות מסויימת בין אנשים מכיון שהיו נושאים באותו גורל, אבל זה לא יכול היה לטשטש את השנאה שאנשים אלה הפגינו כלפי היהודים כאחראים לאותו משטר קומוניסטי. בכל ברקה היה רס-קול שהיה מעיר אותנו בשעה 4 - 5 בבוקר עם שיר רוסי ידוע כזה: "אינני מכיר ארץ אחרת בה אדם חי כל כך בחופש כמו במולדת הרוסית". בוקר אחד כשקמנו אחרי השמעת השיר הזה שמענו פתאום שהפולשים הרוצחים הגרמנים התקיפו את רוסיה, זה היה ב 21.7.41. כמובן שהודיעו שהרוסיים התקיפו בחזרה עם מאות טנקים ואווירונים ולקחו בשבי אלפים, אבל הרוסיים שהיו אתנו במאסר אמרו, אל תאמינו. אכן אחרי זמן קצר התברר לנו באמת שהגרמנים מתקדמים ברחבי רוסיה - קשה לתאר את השמחה שהשתררה במחנה בין כל תושבי המחנות, מלבד היהודים, כי למה היה לנו לצפות? במשטר הסובייטי חיכה לנו מוות אבל גם במשטר הגרמני. אם יכבשו את רוסיה אז זמנינו יהיה קצר מאוד.

שינויים לגבי האסירים הפולנים

עברו כ-2-3 חודשים והתחילו להתייחס אלינו בעלי האזרחות הפולנית קצת אחרת, והגיעו שמועות שעומדים לשחרר אותנו. ובאמת ביום אחד מסויים אספו את כל האסירים - היו שם כמה מאות, כמה פולנים נוצרים ואזרחים יהודים פולנים. על הבמה ישב הקולונל הרוסי רמפקד המחנה במדים של צבא פולני. הם פנו אלינו באומרים: "אנחנו במלחמת חורמה נגד הפולש הנאצי ואנחנו מקווים שאתם תתנו יד כדי להלחם נגד הפולש הנאצי". מה קרה? נחתם הסכם ידוע בין ממשלת פולין הגולה בלונדון ובין ממשלת רוסיה, בלחץ האנגלים, כאשר הגרמנים כבר עמדו בשערי מוסקוה, לשחרר את כל האזרחים הפולנים הנמצאים במחנות משנת 39 ולתת להם לצאת לחופשי, זה נפל גם בגורלנו.

עם השחרור עמדה בפנינו השאלה לאן פנינו מועדות עכשיו. היינו בצפון הרחוק וסבלנו קשה מהקור העז ששרר שם ורצינו להתרחק מהמקום הזה. בחרנו אזור שהיה מרוחק מאותו מקום בו היינו כמה אלפי ק"מ ודרכנו הובילה אותנו לאסיה התיכונה, לשטח של קזרכסטן, בזכסטן, טורקיסטן, אותן מדינות מוסלמיות שהיו שייכות לבריה"מ. כסף לא היה לנו, אוכל גם לא היה לנו אבל התברר שיש לנו איזה נכס שאף פעם לא חשבנו עליו. יצאנו מהמחנות עם אותם הבגדים ואותן הנעלים - מצמיגי אוטומובילים - שהיו סימני היכר מי אנחנו

כלומר הרוסים היו מודעים לכך שעם אנשים כאלה לא מתעסקים, כי היתה לאנשים כאלה תדמית שהם רוצחים, גנבים, העולם התחתון, אנשים שאין להם מה להפסיד, כי כל יום מסתכלים למוות בעיניים, לכן הם לא מפחדים יותר משום דבר, ואין להם מעצורים. אנחנו עשינו דרך של אלפי קילומטרים ברכבת ואף אחד לא שאל אותנו על כרטיסים. גם בחנויות, אם לא שילמת גם החנווני לא עמד על המגיע לו כי לא כדאי היה להתעסק עם משוחררי מחנות, זו היתה תעודת הזהות שלנו.

אל הצבא הפולני

בדרך הגיעה אלינו ידיעה שבאוקראינה הרוסית נוצר גרעין של צבא פולני, שצריך היה ללחום יחד עם הרוסים בחזית המזרחית. הודיעו לנו שהמפקדה נמצאת בקולבישף, איפוא שגם נמצאה הממשלה הרוסית שעזבה את מוסקוה, ומשם העבירה את השלטון לעיר קולבישף. התאספנו בקולבישף היינו כמה עשרות אנשים שנשארנו ביחד ושהיינו דואגים אחד לשני וזה היה טוב, כי לא רחוק מקולבישף התחיל להתארגן הצבא הפולני. החלטנו שזאת תהיה דרכנו ושאנו נלך לצבא הזה ונלחם יחד עם רוסים נגד הגרמנים.

בינתיים התחיל כבר החורף של 1941 שהיה חורף קשה ביותר. גרנו באוהלים והקור הגיע לפעמים ל 20-30 מעלות קור וזה היה בשבילנו יותר קשה מאשר הקור ממנו סבלנו בצפון הרחוק, כי כאן זה היה מלווה ברוחות חזקות. שוב חליתי, קיבלתי דלקת ריאות כתוצאה מזה ששחבתי מהיער עצים כדי להדליק מדורה על מנת להתחמם ואחרי זה שתיתי מים כי הייתי מיוזע. בינתיים התחילו בצבא הפולני להוציא את היהודים מבין שורותיהם אבל באותו הזמן הייתי בבית החולים וכך לא יצא להם לסלק אותי מאותו הצבא הפולני. הצבא הזה לא התכוון ללכת לחזית המזרחית מכיוון שזה היה צריך להיות מתואם עם הממשלה הפולנית ועם האנגלים שבמערב אירופה.

אחרי החורף הקשה באוקראינה העבירו אותנו לקראת האביב לאסיה התיכונה ושם שוב היו לצבא תנאים קשים ביותר. הרעב היה גדול, היה מחסור בבגדים, וחוסר בשמיכות. גרנו באוהלים ומצב הנקיון היה מתחת לכל ביקורת, לכן פרצה מגפת טיפוס ומהצבא לפחות 20% מהאנשים מתו, מספרם הגיע לאלפים. אבל כמו בכל מקרה ומקרה יש אנשים ששיחק להם המזל ולי שיחק המזל, לא חליתי אבל היתה לי דיזנטריה, איתה בעצם כבר חייתי שנה שלמה. נכון שהגעתי שוב למשקל של 40 ק"מ וכל אוכל שנכנס תיכף יצא, כך שבקושי עמדתי על הרגלים. מזלי היה שעם הידע שהיה לי. יכולתי להיות פקיד במשרד

של הגדוד ולעבור את התקופה הקשה הזו איכשהו, הם היו זקוקים לי ואני הייתי זקוק להם. התקופה הזו באסיה התיכונה הסתיימה ברגע המכריע כשהודיעו לנו שהצבא הזה עובר מרוסיה לפרס. בצבא הזה מספר היהודים לא היה גדול, גם הוציאו ממנו כמעט את כל האוקראינים ונשארו הפולנים וקצת יהודים.

דרך פרס לעיראק

פרס באותו הזמן היתה בשטח שליטתם של האנגלים ושם היה איזה מרד פרו-גרמני לכן העבירו אותנו לפרס, ואח"כ לעיראק כדי שנהווה חיל המצב באותה המדינה. באופן כמעט פתאומי חל שינוי קיצוני מהקצה לקצה. הצבא הזה שהיה מחוסר כל, היה ידוע שגנבו מכולם היו רגילים להתנפל על קולחוזים כדי לשחוט חזירים או לגנוב לחם, הצבא הזה פתאום קיבל תקן אנגלי, והתדמית של כל אלה שהיו גנבים, רוצחים, ושוודדים נעלמה במחי יד אחת עם שינוי התנאים. והנה למדתי פרק על אופי האדם שבעצם רק בתנאים הקשים ביותר היו שומרים על צלם אנוש, אבל בתנאים נורמליים אומנם בודדים מביניהם היו נהפכים להיות גנבים ורוצחים, וכעת רובם התנהגו כמו בני תרבות.

עם הצבא הזה הגענו מפרס לעיראק ושם עברנו אמונים. בתחילה הייתי בגדוד רגיל אבל בתקופה מסוימת חיפשו אנשים שיכולים לשרת בארטילריה הכבדה, כלומר שיכולים לירות למרחק של 30-40 ק"מ וכדי לכוון אותם היה צריך לעשות חשבונות של ריגינומטריים. בגדוד הזה לא היו מספיק קצינים פולנים, ולכן נעזרו בחיילים יהודיים שסיימו בתי ספר תיכוניים למשימות כאלה, אמנם לא היו לנו דרגות אבל עבדנו בשיתוף פעולה עם הפולנים וניתנו לנו אותם התנאים כך שמצבינו היה נוח.

לקראת 43 התחילו לדבר על כך שעוזבים את עיראק. השתייכתי לדיוויזיה השביעית, הדיביזיה הקודמת ששרתה בעיראק עברה לפלסטטינה אבל גם אנחנו היינו צריכים לעבור לפלסטטינה. רוב היהודים שעברו לשם לפני כן ברחו מהצבא והסתתרו בישוב היהודי בארץ ישראל. לכן עמדה לפני מפקדת אותה דיוויזיה השאלה האם לקחת איתם גם את היהודים שעלולים לברוח.

עוברים לפלסטטינה

יום אחד בהיר הגיעה הפקודה לארוז את כל הציוד, לקפל את האוהלים ולעלות למכוניות. הדיוויזיה זזה דרך עיראק לירדן ואחרי נסיעה במדבר במשך 10 ימים הגענו לגשר מעל הירד. זה היה עבורינו

וגם בשביל הגויים שבצבא כאילו שחזרנו מעולם זר של מוסלמים וערבים, אחרי כן פרס ועיראק לעולם שהכרנו באירופה בפולין. ראינו פתאום את עמק הירדן עם הישובים שלו- הקיבוצים והמושבים שבו. זה גרם לנו להתרגשות מיוחדת. המחנה שלנו היה ע"י גדרה מה שנקרא היום העיר הגדולה אשדוד. אז זה היה כפר ערבי שעל ידו היה המחנה הצבאי הגדול מאוד.

גמר הקסטה הראשונה.

מתי לבני ממשיך לספר - בקסטה השניה ב/39.

במחנה הצבאי הזה (שזה היום אשדוד!) עבדנו שבועיים וביניהם היהודים - מספר החיילים - לא בטוח אבל בערך היה- 10,000 איש, התנהל ויכוח שתחילתו היה עוד בתקופה לפני המלחמה, בין הציונים והלא ציונים, היו בינינו כאלה שחשבו שזאת ההזדמנות לעזוב את הצבא הפולני ולהשאר בארץ והיו כאלה שקשרו את גורלם אל הצבא הפולני והחליטו להשאר בו. גם לי היה ויכוח נוקב כזה עם החבר הטוב ביותר שלי, אפשר להגיד הידיד היחידי שהיה לי בחיים, אבל מעולם הוא לא היה ציוני, ובזה התחלקו דעותינו וכך גם גורלנו היה שונה. ניתנה לנו האפשרות בחגים של ראש השנה ויום כיפור לנסוע לתל-אביב, כדי להתפלל בבית הכנסת. שם נפגשנו עם חברים, שהגיעו לארץ כבר לפני כמה חודשים ושברחו מהצבא, ושעכשיו עסקו בגיוס אנשים מאותה הדיוויזיה שלהם- שלנו, לשכנע אותם שגם הם יברחו מהצבא הפולני וישארו בארץ.

אני אינני יודע אם בגלל החינוך שקיבלתי, או מתוך קשר לציונות, אחרי התלבטות קשה, החלטתי שגם אני עוזב, בורח ובזה נהפך לעריק.

"עזיבת" הצבא הפולני

ידעתי שהצעד שאני עושה יש בו גם מידה של אי מוסריות רבה. בקבוצה שלי היו עוד כ-30 צעירים שהתיצבו בדירה מסויימת בתל-אביב. שם נפגשנו עם אנשי הגננה, ואנחנו התארגנו להליכה לאחד הקיבוצים. הידיעות שלנו על החיים בארץ, על הקיבוץ, המושב, לא היו מדויקים ביותר. נכון שהייתי בחו"ל לפני המלחמה בתנועה אבל מההשתייכות לתנועה ועד להגשמה היה מרחק די גדול. והנה כאן עמדתי לפני החלטה להגשמה ממשית של אותה הציונות שעליה התחנכתי בפולין. בבוקר אחרי יום כיפור עלינו על אוטובוסים בליווי של 2 חברים של ההגנה ואחרי שעה וחצי של נסיעה הגענו למקום - "לא מקום". ירדנו מהאוטובוס והחברים האלה אמרו לנו: "עכשיו נלך כשעה עד שנגיע לקיבוץ אליו נשלחתם". ירדנו על הכביש הראשי חיפה-תל-אביב לדרך שלא היתה דרך ולא היה כלל כביש, רק דיונות. ובכן הגענו לשדות-ים - קיסריה.

לשדות-ים

באותו הזמן, חלק של חברי שדות ים ישבו עוד בקרית חיים ורק חלק עבר כבר לקיסריה. בקיסריה בעצם עמדו אז 3 בתים ו5 אוהלים וצריפים אחדים, והמעבר מהנוחיות שהתרגלנו אליה בשנה האחרונה

בצבא הפולני בו חיו בתנאים לפי מה שהיה נהוג בצבא הבריטי אל תנאי החיים של התנרים אליהם נפלנו, לישוב הצעיר הזה, שזה עתה עלה על הקרקע, ללא תנאים ולל תקציב, ונגד החלטתה של פיק"א, שהיתה בעלת האדמות האלה, ובין שני כפרים ערביים גדולים - קיסריה וכפר שני על יד הכביש,

ובכן אלה היו חיים חדשים ושונים. היינו קבוצה גדולה. גם לאנשי קיסריה היה קשה להתרגל למנטליות שלנו. הם היו בדרך כלל או גומרי תיכון ויוצאי "מחנות העולים" או קבוצה מיוצאי הנוער העובד, ילידי הארץ, שלא התנסו בחיים כאלה שאנחנו התנסו בהם בשנות המלחמה וההתייחסות היתה של חשדנות די גדולה. המדריכה הראשונה שלנו היתה חנה סנש. היא השתדלה להעביר לנו מסר של התישבות, של עבודה ימית ושל ההעפלה. אנחנו התייחסנו אליה בכבוד אבל גם בחשדנות, כי התייחסנו אליה במידה מסויימת כאל פוליטרוק שהכרנו ברוסיה כאשר בכל מקום שהיינו בו התלווה אלינו מישהו שהיה אחראי מטעם המפלגה.

בכל זאת הריחוק (דיסטנס!) הזה הלך ונעלם במשך תקופה די קצרה. נכון שלא היינו רגילים לחיים החדשים, לא קיבלנו חינוך מספיק כדי להתרגל לחיי קיבוץ ואחרי תקופה די קצרה רוב רובם של האנשים שבאו מהצבא הפולני עזבו את הקיבוץ והלכו או לתל אביב או שהתיישבו בכל מיני מקומות בארץ או שהצטרפו לצבא הבריטי שרבים מהישוב הצטרפו אליו ואח"כ במסגרת של הבריגדה, ובקיבוץ נשארנו רק שני אנשים.

לא האידיאולוגיה שקשרה אותנו בעצם לקיבוץ אם להגיד את האמת, לא שוויוניות מוחלטת קסמה לנו, כי אנחנו ראינו את הסוציאליזם ואת הקומוניזם בהתגשמותו, והיו לנו ספקות קשים מאוד לגביהם. מה שקשר את החבר השני ואותי למשק היתה החקלאות, הוא התחיל לעבוד במדגה ואני בלול, וזה קירב אותנו מאוד למקום ועזר לנו להתרגל אליו.

אפשר לספר כמה קוריוזים מאותה תקופה, כי לא ידענו את השפה, בקושי דיברנו יידיש, ולעומת זאת רוב חברי שדות ים היו ילידי הארץ. אולפן לא היה קיים אז ובקושי קיבלנו פה ושם איזה שיעור בעברית, אבל הודות לרצוננו החזק ותוך כדי כל מיני מצבים מביכים ומצחיקים רכשנו את השפה והתחלנו להיות אנשים שבינינו ובין יתר חברי הקיבוץ היה קשה להבדיל. אני עבדתי באותה תקופה בעיקר בלול, ובמשך תקופה קצרה עבדתי גם בבנין. הרי חלק מהישוב היה עדיין בקרית חיים ובקיסריה רק התחלנו לבנות את הבתים הראשונים.

עבדתי גם בדייג אורות, בהדרכתם של ערבים ויוגוסלבים, אני מוכרח

להגיד שכנראה לא נולדתי להיות דייג וימאי, הרגשתי בים רע מאוד, הרבה עבודה לא עשיתי, רוב הזמן שכבתי על הסיפון והקאתי. כך גמרתי את הקריירה שלי בתור דייג וחזרתי לעבוד בלול. העבודה הזו נתנה לי סיפוק רב. באותה תקופה גם התקשרתי עם אשתי לעתיד עם חנה'לה שעבדה גם כן בלול ואחרי תקופה של שנתיים התחתנו. אפשר לספר הרבה על התקופה הזו - תקופה של חלוציות לשמה, אנשים עשו את העבודה החלוצית, גם בהגנה בלי חשבונות, ללא תנאים מיוחדים. שדות ים היתה מקום שאילו היו צריכים להגיע מעפילים חדשים ולא פעם עמדנו במצבים קשים מאוד, היו חיפושים ו"השבת השחורה", אבל אלה היו דברים שהיו נחלתם של הרבה קיבוצים בארץ ושל חלק גדול של הישוב אז, ואם להגיד את האמת הרוח החלוצית הזו איכשהו משכה אותי אליה.

כשהגיעו הידיעות הראשונות לארץ מפולין על מה שקרה בזמן המלחמה בשנות ה-43-45 - אנו ראינו את עצמנו כאנשים שהחיים ניתנו לנו במתנה, איזה פקדון שצריך לפרוע אותו והרגשנו שאנחנו חייבים לעשות מהשהו עם החיים שניתנו לנו ולמצוא בהם טעם יתר, כך שאחרי תקופה של שנה וחצי באמת הרגשתי את עצמי מוכן להיות חבר באותו הישוב.

חבר בקיבוץ

באותה תקופה הייתי גם מגוייס לחיל הנוטרים כשמקום הפלוגה שלנו היה בקיסריה. היינו אחראים על הרבה נשק, בסליקים, אותם רובים ואותם כלי נשק שונים של ההגנה שנמצאו בחולות של קיסריה. התאמנו הרבה עם אנשי הגנה וזה נתן הרבה טעם לאותו ישוב שמבחינה כלכלית היה במצב קשה מאוד. הרי לא היו לו אדמות, כי לא קיבל תקציב, מכיון שהתישב בלי הסכמת פיק"א. גם לא היינו ישוב של הסוכנות, אבל אלה דברים מימים רחוקים - שעכשיו מדברים עליהם רק כעל התקופה בעלת ריח של "אנו באנו". אפשר לומר שהדברים האלה נתנו טעם לחיים בכל השטחים, גם באוכל, גם בלבוש, דברים שאז לא עמדו ברומם של עולם. הקיבוץ באותה תקופה היה מאוד שונה ממה שהוא עכשיו. אינני רוצה להכנס לאותו ויכוח, מה נשאר ומה לא נשאר וזה מה שיש עכשיו זה בדיוק המשך של מה שהיה באותה תקופה.

נדמה לי שהטעם הזה מאותו מקום עם מטרות מסויימות אפילו עם חזון מסויים, הוא שחסר, לדעתי הכוונה לא לקיבוץ זה או אחר, אלא שנדמה לי שהוא חסר לכל התנועה הקיבוצית. בשדות ים מלאתי כל מיני תפקידים, הייתי פעיל, רק עם דבר אחד לא יכולתי להשלים. שדות ים היתה שייכת לקיבוץ המאוחד ולאחדות העבודה, שהיה מעוז האמונה של הגשמת הסוציאליזם והקומוניזם כמו

ברוסיה הסובייטית. בשטח זה דעותיו היו שונות וזה היה אולי הרקע לאותו משבר שעבר גם על קבוצה קטנה של 15 איש בשדות ים בשנות החמישים - בשנות הפילוג.

הפילוג בתנועה

בקיבוץ המאוחד היו אנשי אחדות עבודה ואנשי מפלגת פועלי א"י. אפילו שיכול להיות אילו הייתי איש מפלגה, אבל עם הדעות של אחדות עבודה לא יכולתי להסכים, ולא יכולתי לעשות שקר בנפשי ולהגיד שאני באותה דעה איתם. בתקופה שאני מספר עליה, לעומת עכשיו - בתקופה של שנת 1986, הויכוח הזה נראה שעבר זמנו ושאינן לו יותר אחיזה במציאות ושנחנו עכשיו כולנו יודעים מה היתה תקופת סטאלין בברית המועצות, ואנחנו אחרי הקונגרס ה-20 של המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות, ואחרי משפטי פראג ואותם הדברים שלא היו מקובלים עלי אז היו נראים כשקר ותעמולה של הקפיטליזם של שנות ה-50, אולי זה נראה עכשיו כאנאכרוניזם. אני יכולתי כאן רק לספר דברים שנראים כמו אנקדוטות מאותה תקופה. כשישבתי עם חבר ידוע ומוכר בארץ עם אהרון מגד, איתו עבדתי בגן הירק, וסיפרתי לו על הרשמים שלי הוא התבטא אחרי כמה שיחות בכל הרצינות כך, שאני סוכן אמריקאי.

אבל לא רק בצד אחד היתה איזו אי ידיעה. כשהגענו למעין צבי אחרי הפילוג רובם של חברי מעין לא יכלו להבין שחילוקי דעות פוליטיים יכולים להביא בני אדם להכרעה כל כך חמורה כמו לעזוב מקום, שבנינו משק - אני לא לגמרי מהתחלה, אבל בודאי שחנה'לה היתה בין הראשונים בקיבוץ שדות ים ושהיתה קשורה בלב ובנפש למקום הזה, קשה להבין שחברה כזאת יכולה להביא אנשים להכרעות כה חמורות, לעזוב מקום ישובו ולעבור למקום אחר. על התקופה הזאת של חיים ארוכים, כלומר 30 שנים בין 1952-86 בה אני חי במעין צבי אני יכול לספר הרבה הרבה, אבל אינני יודע אם זאת המטרה של השיחה הזאת. החיים במעין היו חיים בצוותא עם אנשים הקשורים למקום הזה ולא אחדש הרבה - בעצם גם בואנו למעין צבי היה די מקרי.

למעין צבי

באותה תקופת הפילוג הציעו לנו כל מיני מקומות כמו חניתה, רמת יוחנן, מצובה ועוד. היתה תקופה של "4 בג'יפ", שנסעה ממקום למקום כדי להתרשם לאן ללכת. לנו לא היה כל כך חשוב לאן ללכת, כי לא יכולנו לדעת מה אומר לנו המקום החדש, חשוב היה לנו שאנחנו ה-15 איש להשאר ביחד, כי אם נתפזר אולי חלק בכלל לא יגיע לקיבוץ או שנגיע בכלל לכל מיני מקומות אחרים. הרוב הסכים ללכת

למעין צבי רק 2 משפחות שלא הסכימו הלכו לחניטה. במעין המשכתי במקצוע שאהבתי ושרכשתי אותו, והוא נתן לי טעם לחיים בקיבוץ. העבודה בלול היא עבודה חקלאית והיא נתנה לי ספיוק רב. עבדתי ברצון ואפילו אחר כך כשהתחלתי לעבוד בהנהלת החשבונות חילקתי את עבודתי במשך תקופה ארוכה בין שני המקומות. הייתי קשור לעבודה הזאת וראיתי בפיתוח הענף איזו שהיא מטרה שהיתה חשובה לי. עבדנו יחד גם חנהליה ועוד חברים אחדים והסתדרנו טוב ביחד והגענו, לפי עניות דעתי לתוצאות, שבאמת יכלו לתת לי סיפוק. באותה תקופה גם מלאתי כל מיני תפקידים, היו תפקידים שלא הצליחו להלביש עלי - תפקידים שהיו קשורים במגע ישיר ובלתי אמצעי עם אנשים, כמו סדרן עבודה, מרכז עבודה, מזכיר פנים, כלומר תפקידים מסוג חברתי שהיו דורשים ממני להפעיל לחץ על אנשים ולהביא אותם למצב שלא היה רצוי לו. זה דבר שלא יכולתי להתגבר עליו והצלחתי ממש באומנות להתחמק מתפקידים מהסוג הזה. תפקידים משקיים הרבה יותר קסמו לי ונתנו לי יותר סיפוק, ולהם גם התמסרתי יותר.

במעין הצלחנו לשקם את עצמנו מבחינה חברתית, מצאנו מספר משפחות שאתם היינו ואיתם גם היום אנו ביחסים קרובים, למרות מנטליות קצת שונה, בקיבוץ של ייקים אני נשארתי עד הסוף פולני, גם חנהליה אשתי, אבל אינני יכול להגיד שזה הפריע לי, כי גם באופי שלי יש מהשהו מאותה דייקנות ייקית שהיא אופיינית לאותם החברים עברו עלי במעין הרבה שנים יפות וטובות, בהם מצאתי סיפוק גם מבחינה חברתית וגם מבחינת העבודה.

נולדו לנו 3 ילדים וגידלנו אותם, אפשר להגיד, בלי בעיות מיוחדות - תודה לאל - כמו שמקובל להגיד עכשיו, אם כי אינני דתי, אבל יש בי אותו ניצוץ שנטעו בי בילדותי, עם כל היחס השלילי שלי לממסד הדתי, יש בי איזו רגישות למסורת שבאים לביטוי - אם זה בחגים ואם זה במאורעות מיוחדים אחרים.

מצאנו הרבה סיפוק בגידול הילדים, אם כי לא עבדתי בבתי הילדים אגב גם חנהליה לא עבדה בבתי ילדים, בכל זאת נבחרתי פעמיים למרכז ועדת חינוך וגם זה נתן לי סיפוק. נכון שנפל בגורלנו להקריב קורבן קשה, ובני הבכור נפל במלחמת יום הכיפורים. למרות העובדה שהאופי שלי הוא לא של בן אדם, כמו שאומרים "נשפך", אבל האסון הזה מלווה את משפחתנו בתמידות ואינני יודע אם אי פעם אפשר בכלל להשתחרר מהמועקה הזאת. גם העובדה שבתי נמצאת די רחוק עם בעלה ושלושת בנותיה, גם כן פוגעת בהרגשתנו, אבל אנחנו מודעים לזה שכל אחד חייב לבנות את חייו ואת משפחתו בעצמו, איך

שהוא מבין. הגורל משחק לו ואתו בכל הכוונים וצריך לקבל באהבה מה שניתן, כי ההתמרמרות רק מביאה להרגשה של אי שביעות רצון ואינני מחפש אותה, אני באמת מאושר שהטבע שלי הוא כזה. למשל אין לי בעיות עם האי שוויון פה ושם ואינני מסתכל בזכוכית מגדלת על כל אחד ואני יכול לחיות טוב בלי הרגשות קינאה או דומים לזה, אפילו אם הדברים לא תמיד לפי רוחי ולא בדיוק איך שהייתי רוצה.

אם ברצוני לסכם את התקופה הזאת, בעצם שרוב חיי כ-36 שנה מגילי המבוגר- אלה כמעט כל החיים, ואז אני חושב שאני יכול להסתכל אחורנית בסיפוק ובהרגשה שהחיים לא התבזבזו לריק, ובמצבים קשים אני יכול תמיד להזכר ולהגיד לעצמי בפה מלא, שהחיים ניתנו לך במתנה, - אל תסתכל בקנאה על אחרים ותשתדל לההנות ולקבל מהם ולתת כל מה שאתה יכול - בקיצור מה שאתה יכול לתן וגם תקבל!